

GELENEKSEL MÜZİKLERİN SESLENDİRİLDİĞİ MEKÂN VE ORTAMIN DİNLEYİCİYE/İZLEYİCİYE OLAN ETKİSİ

Dr. Çağrıhan ERKAN*

ÖZET

Geleneksel müziklerin ileti kaynaklarından olan çalgısal ve sözel seslendiricilik, seslendirildiği ortamlar, görsel öğelerle, yöresel dille, danslarla, sözel ve görsel (giyim, kuşam, kişiye özgü aksesuar ve tasarımlar vb.) uyaranlarla kişilik kazanan bir sanattır. Dolayısıyla bu kişilik dinleyicinin algısını da etkileyen bir öneme sahiptir. Ortam, mekân, seyirci, dinleyici, müzik algısı, solunan hava dâhil birçok etken aslında sunumu oluşturur. Bu çalışmada ise bütün bu alışkanlıkların sonucunu etkileyen çok önemli dokular tanımlanacaktır.

Anahtar sözcükler: Mekân, ortam, müzik algısı, icra.

THE EFFECT TO MUSIC LISTENER AND AUDIENCE OF THE ENVIRONMENT AND PLACE'S

ABSTRACT

Instrumental and vocal performances which are a source message of traditional musics, with the performed media, the visual elements, the local language, the urban dances, both verbal and visual (clothing, harness, a person-specific accessories and designs, etc.) stimulus that is groove is an art. Therefore, this personality has perceived listener in a affecting significance. Music is a whole its every patterns. It contains isolation items. To say that is read-only to sing or to play is wrong. Media, the place, the audience, listener, music perception, the inspired air, in fact many factors creates a presentation. The purpose of this study is to define this structures.

Key words: Place, environment, music perception, performances.

Müzikte algı hem görsel hem de duysal olarak eşgüdümlü işlemektedir. Geleneksel müziklerin icra edildiği iki önemli yapı çalgısal ve sözel seslendiriciliktir. Bu yapı, seslendirilen ortam, görsel öğeler, yöresel diller, danslar, sözel ve görsel (giyim, kuşam, kişiye özgü aksesuar ve tasarımlar vb.) uyaranlarla kişilik kazanarak sanatsal bir kimlik oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu kişilik dinleyicinin algısını da etkileyen bir öneme sahiptir.

'Anadolu' denilen geniş coğrafyanın müziklerinden biri olan geleneksel halk müziği, yörelerle, tavırlarla, oyunlarla, bir kısım alışkanlıklarla bezenen ve güçlenen, halkın yaşamına da değinen baskın bir dokuya sahiptir. Sözgelimi bir zurna icracısının

* E.Ü. DTMK Temel Bilimler Bölümü Öğretim Görevlisi.

oturduğu toprak ya da ahşap kütükte seslendirdiği bir halay, bir açış, bulunduğu ortam alışkanlıkları, yöresel dili, arkadaşları ve çevresel uyaranlar ile yaptığı müzik onun icrasına doğrudan etki etmektedir. Aynı şekilde bir yöre oyunun dansçı tarafından kendi vatanında, kokusuyla, toprağıyla, doğal yaşam ortamında oynandığında, izleyiciyi ve oyuncuya keyif vermesi bu mekânsal ve ortamsal algılarla gerçekleşmektedir. Yine benzer olarak Klasik Türk müziğinde geçmişten bugüne çalgısal ve sözel ikili, üçlü vb. küçük topluluklarla müzik yapılması, müziğin özgün karakterini daha etkin bir şekilde yansıtmaktadır.

Zaman içinde çoğalan müzisyenler, çeşitli topluluklarda çoklu olarak icra ettikleri müziklerini, kişisel zevk algılarından uzak, 'seyirci/izleyici beğenisi' yanığıyla icra etme alışkanlığı içine girmişlerdir. Ancak yukarıda bahsedilen mekân ve ortam algıları aslında dinleyici açısından da önemsenmektedir. Sözelimi arkadaş ya da oda topluluğu içinde seslendirilen müzikler her zaman daha sıcak bir beğeni kazanmıştır. Bir başka deyişle doğal ortamda olma durumunu sergileyen bir görüntüyle verilen bir konserin daha ilgi çekici olduğu bilinen bir gerçektir.

Konser veya küçük dinleti etkinliklerinde çalgıcı/çalgıcılar-ın veya bir vokal sanatçısının seslendirdiği eser ne olursa olsun, öncelikle birçok süzgeçten geçerek dinleyiciye ulaşmaktadır. Bu süzgeçlerin kimi görünebilen, kimi ise görünemeyen içsel olarak hissedilen mutlak dokuyu oluşturan metaryellerdir. Bu etkili olan uyaranlar hem dinleyici hem de icracı tarafından önemsenmektedir.

İşsel ve görsel algıyla algılanarak aktarılan bu süzgeçler kısaca sıralanacak olursa;

- Seslendirilecek mekân ve ortam (akustik ortam, açık hava, kapalı ortam)
- Havanın etkisiyle doğal seslerin oluşturduğu kirlilik (*noise*, *white noise*, *pink noise*¹, vs.),
- Kullanılacak çalgı/çalgılar,
- İcracının ruhsal olarak hazırlıklı olma durumu,
- Kişinin yaşamını oluşturan önceki ezgi ve kültürel hafızası,
- Dış uyaranlar (kuş sesi, su sesi, doğa sesleri vs.)
- Çevresel dinleyici etmeni (insan topluluğu, arkadaş çevresi, müzisyenler vb.)

Bütün bu süzgeçten geçerek algılanan müzikler, aslında icracının yanısıra dinleyicinin de işsel olarak arzuladığı çok doğal davranışlardır.

Bahsedilen süzgeçler biraz daha genişletilerek irdelenecek olursa;

Seslendirilecek Mekân ve Ortam:

Bu faktör çok değişkenlik gösteren, dinleyiciyle birebir etkileşim içinde olan bir yapıya sahiptir. Sözelimi köylü bir kavalçalar seslendirdiği türküyü, bulunduğu ortamda evinin önünde veya bir meydana doğal seslendirdiğinde özgün yapısını koruyarak karşıya aktarır. Dinleyici de bu görüntüyü olduğu gibi algılayarak

¹ Noise: Ortam gürültüsü, *White noise*: Tiz frekanslı müzikal olmayan sesler, *Pink noise*: *white noise'a* göre daha düşük (bas, pest) frekanslı müzikal olmayan sesler vs. (Stanley Sadie, *The New Grove Dictionary of Music & Musicians Edition 2*, Oxford University Press, Oxford, 2001.)

beğenisini sergiler. Ancak icracı başka bir ortam içinde seslendirmeye çalıştığında doğal olarak kendince uyarıların eksikliğini hissederek istenilen başarıyı sergileyemeyebilir. Bu durum eğer ki ilk defa bulunduğu bir ortamda gerçekleşiyorsa, tümüyle başarısızlıkla sonuçlanır. Bunun en güzel örneği; bir kayıt stüdyosunda icracının tüm seslerden *steril* olarak aynı eseri seslendirmeye çalışmasıdır. Yüksek bir oranda sorun oluşturduğu için birçok dinleyicinin ve müzisyenin şikâyet ettiği bir durumdur. Aynı eserin bilinçli bir müzisyen tarafından stüdyo ortamında aynı eseri çalmaya çalışması da benzer sonucu oluşturmaktadır. Çünkü bu aşamada da yerel sanatçının sahip olduğu geçmişten gelen kültürel müzik hafızası baskın gelecek diğer müzisyenin yoksun olduğu bu durum yorumunda ortaya çıkacaktır.

Havanın Etkisiyle Doğal Seslerin Oluşturduğu Kirlilik:

Bu uyarı fiziksel bir etkidir. Kulak her zaman doğada var olan bir dip gürültüsünü duyar; ancak, önemseydiği sesleri algıda seçicilikle ayırdığı için fark edemez. Dolayısıyla ortamda var olan hisyrtılı, fısırtılı, uğultulu sesler ortamın sesleridir. Kişi bunu duymaz gibi davranır; ancak aslında icrasının tuzu biberi olduğunu sessiz bir ortamda (stüdyoda) fark edecektir. Kişi yabancı bir ortamda olduğunun farkına vardığı için, alışkın olduğu ortamdaki soyutlanmış olarak müziğini icra etme sıkıntısı ile başarılı bir icra yapmayacak duruma gelir.

Kullanılacak Çalgı/Çalgılar:

Çalgılar, frekansları ve tını ayrıcalıkları ile her zaman dinleyici tarafından seçilerek dinlenmektedir. Bu doğal bir tercihtir. Bu sebeple, icra edilen müziğin de beğenilip beğenilmemesi bu durumun sonucudur. Bu algı bütünlük içerisinde değerlendirildiğinde yaşamında tanıdığı ve sıkça dinlediği, takip ettiği tınlar, beğenisini söylemesini sağlayacaktır; böylelikle herhangi bir eserin dinlendiğinde farklı beğeni sonuçlarını vermesi bu durumdan kaynaklanmaktadır.

İcracının Ruhsal Olarak Hazırlıklı Olma Durumu:

Bilindiği üzere müziğin soyut bir kavram olarak ruhsallık kavramıyla, istem dışı davranışla sürekli geçişlilik (*continuum*) halindedir. Bu algı aslında hem dinleyicinin hem de icracının ilgilendiği, bir başka deyişle 'içselleştirdiği' bir davranıştır. Bahsedilen bütün uyarılarıyla beraber etkili olacak bu hazırlık ya oluşmuştur ya da oluşmamıştır. Yani kişi "zorunlulukla müziğini yaptığında başarısız, ruhsal olarak arzuladığı bir durumda yaptığında ise başarılı olacaktır" denilebilir.

Kişinin Yaşamını Oluşturan Önceki Ezgi ve Kültürel Hafızası:

Müzik kültürel etkilerle yaşatılarak gelişen bir olgudur. Kişi bağlamında da bu durum içselleştirilir. İnsanlar geçmişinde yaşadığı tüm uyarılarıyla, algıladığı görsel verilerle bir bellek oluşturur. Geleneksellik kavramı içinde de etkili olan bu bellek, aslında kısaca 'bir yaşam' olarak tanımlanabilir; beğenilerimizi oluşturan bir depo gibidir. Dolayısıyla davranışlar sergilenirken bu bellek tazelenerek öne çıkartılan veriler, hangi algı tanımlaması isteniyorsa o yönde dillendirilerek beğeniye sunulur. Kişilerin, yabancı olunan bir müziksel yapıyı 'anlaşılmama' kaosu ile değerlendirmesi "bu dokudaki belleğin olmayışındandır" denilebilir.

Dış Uyarılar:

Bilindiği üzere geleneksel Türk müziklerden halk müziği, genel olarak dış mekânlarda seslendirilen ve/veya oynanan bir repertuvar geleneği ile yaşamaktadır. Çoğu ritüeller, sosyal gösteriler, düğünler, uzun havalar, doğal ortam içerisinde seslendirilmektedir. Dolayısıyla bu ortamlarda doğa sesleri aslında icra edilen müziklerin birer dokusunu oluşturmaktadır. Bu etkiler soyutlandığı anda ortam *effekt*² yok olacak ve tümüyle salt müziğin etkin olduğu sönük bir icra hissedilecektir. Dinleyicinin de içinde yer aldığı ortam, kişisel beğenisi ile doğru orantılı olduğuna göre bu etkileri önemsenmesi gerekmektedir. Geleneğin taşınması önemseniyorsa aslında tüm öğeleriyle taşınması doğru bir yaklaşım olacaktır. Bir "Urfa Sıra Gecesi" ritüelinde olduğu gibi, olmazsa olmaz dokular önem taşımaktadır. Sunulan gösterinin içinde dinleyicinin ve icracının da bir parçası olduğu unutulmamalıdır.

Çevresel Dinleyici Etmeni:

İcracı ya da topluluk, sunduğu performansı kimlere, nasıl sunulması konusunda hassastır. Kişi kendi çevresine, ileri gelen saygın bir topluluğa, arkadaşına, öğrencisine, öğretmenine vs. bir icra gerçekleştirirken bunu önemser. Dolayısıyla herhangi bir icra, aynı eserin sunumu olsa bile seslendirildiği ortamdaki insan/insanlar etmeni ile farklılık gösterecektir. Bu ise eserin beğenilmesinin yanında, icracının da beğenilmesini etkileyen bir faktör olacaktır.

Sonuç

Müzik her şeyiyle bir bütündür. Soyutlanamayan öğeler içerir. Salt çalmaktan ya da söylemekten bahsetmek yanlış olur. Ortam, mekân, seyirci, dinleyici, müzik algısı, solunan hava dâhil birçok etken aslında sunumu oluşturur. Bütün bu alışkanlıklar sonucu etkileyen çok önemli dokulardır. Geleneksel öğeler ile geleneksel bir icra ancak bahsedilen bu köşe noktaların önemsenmesi ile mümkün olabilecektir. İcracı ve dinleyicinin ilgilendiği türün özellikleri ne olursa olsun aslında görsel ve duysal olarak da ortamın içinde yer aldığı ölçüde o icrayı sevecek ve yorumlayacaktır.

Müzik, tüm yaşamsal insan olgularıyla birlikte 'tınlamaktadır'.

Kaynakça

- AKDOĞU**, Onur. *Türk Müziği'nde Türler ve Biçimler*, 2.Baskı, Meta Basım, İzmir, 1997.
- AKTÜZE**, İrkin. *Müziği Anlamak, Ansiklopedik Müzik Sözlüğü*, Pan Yayıncılık, 2004.
- BEHAR**, Cem. *Zaman Mekân Müzik*, İstanbul, Afa Yayınları, 1998.
- EROL**, Ayhan. *Müzik Üzerine Düşünmek*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2009
- KAYGİSİZ**, Mehmet. *Müzik Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- SACHS**, Curt. *Kısa Dünya Musikisi Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965.
- STANLEY S.** *The New Grove Dictionary of Music & Musicians Edition 2*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- SAY**, Ahmet. *Müziğin Kitabı*, Ankara, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2001.

² Effect (ing.): Etki, müzikte doğallığı etkileyen değişim, genişlik, süreklilik, eko vs. özelliklerin hepsi. (Stanley Sadie, *The New Grove Dictionary of Music & Musicians Edition 2*, Oxford University Press, Oxford, 2001.)